

groep bleef vasthouden aan het traditionele geloof zoals dat in de tijd van de Reformatie in Nederland gestalte had gekregen. Dit geloof was gevoed door de theologie van Calvijn en vormgegeven volgens tradities die teruggingen tot de zeventiende eeuw. Tot deze orthodoxe richting hoorden mensen uit alle sociale lagen, maar voor een groot gedeelte bestond ze uit 'kleine luyden': werklieden, landarbeiders, onderwijzers en kleine middenstanders, een bevolkinggroep die politiek en maatschappelijk achtergesteld was in het door liberale bestuurders gedomineerde Nederland. 23

Eind negentiende eeuw wierp de theoloog, journalist, wetenschapper en politicus Abraham Kuyper zich meer en meer op als leider van deze orthodox-calvinistische, of gereformeerde, bevolkingsgroep. Kuyper organiseerde zijn achterban in eigen organisaties, eigen scholen en een eigen politieke partij en zou hen tot een samenhangend religieus, wetenschappelijk en politiek bewustzijn brengen.

Hoewel de geschiedenis van de gereformeerden goed kan worden verstaan als een proces van emancipatie, reikte Kuypers ambitie verder dan de gelijkberechtiging van een achtergestelde bevolkingsgroep. Hij beoogde een herleving van het calvinisme in Nederland en wereldwijd. Kuyper en zijn medestanders wilden daartoe niet zonder meer terugkeren naar het zeventiende-eeuwse calvinisme, maar wilden het oude geloof doordenken binnen de moderne cultuur en 'in rapport brengen met het menselijk bewustzijn' aan het eind van de negentiende eeuw.² Zij gingen de cultuur en de spanningen die zouden kunnen ontstaan tussen het 'onveranderlijke geloof' en de veranderende cultuur, niet uit de weg, maar zochten de confrontatie. Het doel was een orthodox geloof in een eigentijds kleed gehuld, een streven gekenmerkt door de twee polen van bewaren en vernieuwen.³

Kuyper wist als charismatisch leider een heel volksdeel aan zich te binden en voor zijn idealen warm te maken. Stellingwerff omschrijft hem in zijn boek *Kuyper en de vu* als 'een rationeel en pragmatisch mens met een mystiek hart, romantisch hoofd en schrijvende hand. Hij was een democratisch gezind retor, een dictator voor zichzelf, zijn gezin en voor zijn volgelingen, die hem beschouwden als de door God gegeven leider. Hij werd bovenmate geëerd en gehaat.'⁴ Kuyper nam verschillende initiatieven om zijn achterban te mobiliseren. Hij schreef in het kerkelijke weekblad *De Heraut*, stichtte in 1872 het dagblad *De Standaard* en in 1878 een politieke partij: de Anti-Revolutio-